

Eduskunnan sivistysvaliokunnan pyytämä asiantuntijalausunto hallituksen esityksestä varhaiskasvatusta laiksi (HE 40/2018)

23.4.2018, Erja Rusanen, Helsingin yliopisto

Tarkastelen lakiluonnosta alle kolmevuotiaan kehityksen näkökulmasta ja rajaan lausuntoni niihin asioihin (1-5), jotka vaativat tarkennuksia joko lakiin, sen perusteluihin tai siihen perustuviin toimenpiteisiin. Käsitteellä lakiluonnos viitataan hallituksen esitykseen varhaiskasvatusta laiksi. Lakiehdotuksessa on enemmän ansiokkaita puolia kuin oheisessa lausunnossa tuon esiin.

1) Alle kolmevuotiaat unohdettu

Lakiluonnoksesta ja sen perusteluista kokonaisuutena jää vaikutelma, että se on kirjoitettu isomille 4-5 vuotiaille tai yleisemmin leikki-ikäisille lapsille. Vaikka iän mukainen kehitys muutaman kerran mainitaan, iän suuri merkitys jää liian laimeaksi ja tulkinnanvaraiseksi. Alle 3-vuotiaan psykologista kehitystä ja sen vaatimia erityistarpeita ei lakiluonnoksessa tuoda esille. Tämän vuoksi lakiluonnoksen teksti jää virheelliseksi, epätarkaksi, puutteelliseksi tai lakitekstiin jää sisäisiä ristiriitoja seuraavasti.

Virheelliset lähtökohdat. Lakiluonnoksessa tuodaan esille lapsen oikeus osallistua varhaiskasvatukseen 20 tuntia viikossa (12§) äitiys- ja vanhempainrahakauden päätyttyä. Tämä kohta yhdistettynä varhaiskasvatuksen tavoitteisiin (3§) *”edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä ja hyvinvointia”* antaa siitä huolimatta, ettei kyse ole velvollisuudesta, vaikutelman, että lapsen edun mukaista olisi osallistua kodin ulkopuoliseen varhaiskasvatukseen jopa heti ensimmäisen ikävuoden jälkeen jopa 4 tuntia päivässä. Kuitenkin yksi- ja kaksivuotiaiden kohdalla oikeutta oman vanhemman hoivaan, tarvittaessa tuettuna, olisi korostettava kodin ulkopuolisen varhaiskasvatuksen sijasta tai vähintään sen rinnalla. Tällä turvattaisiin lapsen psykologinen kehitys sekä viestitettäisiin kodeille vanhemman ja lapsen välisen tunnesuhteen merkityksestä lapsen kaiken kehityksen edellytyksenä, mitä kodin ulkopuolelta voidaan tukea mutta vain rajallisesti ja silloinkin vain, mikäli käytettävissä on riittävästi resursseja ja mikäli pedagogiikassa tunnetaan emotionaalisen siteen merkitys. Alle kolmevuotiaiden tulisi osallistua kodin ulkopuoliseen varhaiskasvatukseen tarkkaan harkintaan perustuen niin, että lapsen ikä ja yksilöllinen kehitys arvioidaisiin. Niinpä alle kolmevuotiaiden lasten vanhempia pitäisi varhaiskasvatusta laissa kannustaa ottamaan vastuuta ja mahdollisuuksien rajoissa etsimään kompromisseja työn ja perhe-elämän yh-

teensovittamisessa. Perustelut vanhempien läsnäolon tärkeydestä lapsen kehityksen kannalta löytyvät lapsen ja vanhemman psykologisesta ja neuropsykologisesta kehityksestä. Vanhemman ja lapsen välinen emotionaalinen side kehittyy ensimmäisen ikävuoden aikana hyvin vahvaksi. Äidit ovat herkempiä reagoimaan juuri oman vauvan kuin vieraan vauvan tunteisiin. Tätä reagoitiherkkyttä auttaa aivojen monien osien vireämpi aktiivisuus (mm. anterior cingulate cortex ja amygdala) oman vauvan kanssa, minkä on havaittu olevan yhteydessä äidin positiivisiin tunteisiin. Kohonnut mieliala puolestaan auttaa äitiä säätelemään tarkoituksenmukaisella tavalla vauvan tunnetiloja. Tunteiden säätelyjärjestelmän kehittymiseen vaikuttaa siis varhaisen vuorovaikutuksen onnistuminen. Jos tämä side syystä tai toisesta katkeaa äkillisesti, ja lapsi viedään hänen kehitykseensä nähden sopimattomaan hoitoon, voivat lapsen aivot kehittyä peruuttamattomalla tavalla negatiivisesti: muun muassa hormonaalinen stressinsäätely voi vahingoittua tai manteliumakkeen joustavuutta koskevat aikaikkunat voivat sulkeutua liian varhain tai tapahtuu epäedullisia muutoksia välittäjäaineissa ja aivojen palkitsemisjärjestelmässä. Negatiivisella kehityksellä voi olla yhteyttä myöhempiin mielenterveyden ongelmiin.

Vanhemman vastuun merkitystä korostaa myös kiintymyssuhdeteorian mukainen käsitys pääkiintymyksen keskeisestä vaikutuksesta lapsen sosiaalisemotionaaliselle kehitykselle. Pääkiintymyskohteen ohella lapsi kiintyy myös muihin käytettävissä oleviin henkilöihin, mutta nämä eivät voi korvata pääkiintymyskohdetta. Ensimmäisten ikävuosien aikana lapsi tarvitsee pääkiintymyskohteen läsnäoloa ennen kuin hän pystyy suuntautumaan ulkomaailmaan erityisesti silloin, kun lapsi joutuu vieraaseen ympäristöön.

Lakiluonnoksen yhteiskunnallisten vaikutusten arvioinnissa todetaan, että *”laadukas varhaiskasvatus tukee lapsen kehitystä, oppimista ja hyvinvointia sekä ehkäisee syrjäytymistä”*. Alle kolmevuotiaiden osalta väite on joko virheellinen tai suomalainen päivähoito ei ole laadukasta. Laajaan suomalaisaineistoon perustuvan Young Finns-tutkimuksen tulosten mukaan alle kolmevuotiaana päivähoitoon osallistuneet ovat aggressiivisempia kuin päivähoitoon osallistumattomat, mikä säilyi läpi lapsuuden aikuisuuteen saakka. Päivähoidolla oli myös yhteys matalan koulutustason perheiden lasten häiriökäyttäytymiseen koulussa. Päivähoito nosti häiriökäyttäytymisen riskiä enemmän kuin heikko perhetausta tai perheen ongelmat. Päivähoito ei siis kykene estämään heikosti koulutettujen perheiden lasten syrjäytymistä kuten lakiluonnoksessa väitetään. Matalasta koulutustaustasta lähteneillä lapsilla päivähoito ennusti myös matalaa koulutusta. Myös laajan yhdysvaltalais tutkimuksen (NICHD) mukaan mitä enemmän tunteja päivähoidossa, sen enemmän ongelmakäyttäytymistä on

4,5-vuotiaana. Jos laadukas päivähoito saa aikaan hyviä asioita kuten lakiluonnoksessa esitetään, keskeinen kysymys lienee, miten laatua voitaisiin parantaa? Alle 3-vuotiaiden osalta kodin ulkopuolisen laadun kriteerit olisivat taloudellisesti erittäin vaativat, sillä ryhmäkokojen pitäisi olla nykyistä huomattavasti pienemmät ja hoitopäivät huomattavasti lyhempiä. Lisäksi jokaisella alle 3-vuotiaalla pitäisi olla pysyvä hoitaja, johon lapsi kykenee kiintymään turvallisesti. Lakiluonnoksessa pitäisi todeta, että alle 3-vuotiaille riittävän varhaiskasvatuksen laadun takaaminen voi olla käytännössä vaikeaa.

Puutteet. Lakiluonnoksen varhaiskasvatuksen tavoitteet (3 §) ovat puutteelliset alle kolmevuotiaan kehityksen näkökulmasta. Vaikka lakiluonnoksen tavoitteena on *edistää jokaisen lapsen iän ja kehityksen mukaista kokonaisvaltaista kasvua, kehitystä, terveyttä (1 kohta) ja varmistaa... terveellinen ja turvallinen varhaiskasvatusympäristö (4 kohta), turvata... mahdollisimman pysyvät vuorovaikutussuhteet lasten ja varhaiskasvatushenkilöstön välillä (5 kohta)*, ovat tavoitemuotoilut riittämättömiä, sillä iän mukaisen kehityksen edistäminen ja terveellisen varhaiskasvatusympäristön luominen jäävät liian tulkinnanvaraisiksi. Alle kolmevuotiaiden näkökulmasta olennaista olisi kirjata lakiin jokaisen lapsen oikeus turvalliseen kiintymyssuhteeseen päivän aikana sekä tarkentaa, että lapsi tarvitsee kotia jäljittelevää hoivaa, syliä, hellyyttä ja iloa sekä lohdutusta vanhemmista erossa oloon. Kotien kanssa tehtävälle yhteistyölle pitäisi sisällyttää erityisvaatimuksia. Lapsen vanhempien kaipaamiseen vastaaminen riittävällä tavalla vahvistaa myös vanhemman ja lapsen välistä suhdetta. Perustelut vaatimukseen löytyvät kiintymyssuhdeteoriasta ja empiirisistä tutkimuksista.

Epätarkkuudet. Lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskevissa asioissa (3§), mielipiteiden ja toimusten huomioonottaminen (20§, 23§) vaativat tarkennuksia. Vaikka lakiluonnostekstissä edellytetään mielipiteiden huomioonottamisen osalta iän ja kehityksen huomioonottamista, jättää ilmaisu liian paljon tulkinnanvaraa. Lapsi harvoin alle kolmevuotiaana kykenee verbaalisesti ilmaisemaan elämänsä rakenteita koskevia ongelmia. Lapsi kuitenkin kykenee ilmaisemaan pahaa oloa, mutta se tapahtuu tavoilla, joita on jopa ammattilaisten vaikea erottaa lapsen iänmukaisesta kehityksestä. Vaikeutta tulkita lasta lisää se, etteivät lapsesta vastaavat vanhemmat ja varhaiskasvattajat tunne riittävästi lapsen elämän kokonaisuutta. Lapsen ilmaisutapoja ovat esimerkiksi kyvyttömyys syödä, yöllä herääminen, pelko- ja painajaiskohtaukset, ummetus, sairastaminen, aggressiivisuus, tottelemattomuus, raivokohtaukset, pureminen, vetäytyminen, itkeminen, huutaminen, taantumisen tai yritys rangaista vanhempaa.

Ristiriidat. YK:n lapsen oikeuksien sopimuksessa (3 ja 12 artikla) mainittu lapsen etu ja perustuslaissa (6§, 3 momentti) mainittu lapsen mahdollisuus vaikuttaa itseään koskeissa asioissa sekä tasa-arvoisuus aikuisväestöön nähden ovat varhaiskasvatustilakiluonnoksen lähtökohtina (4§) hyviä asioita. Alle kolmevuotiaan kohdalla lapsen etu, lapsen näkemysten huomioonottaminen ja lakiluonnoksessa määritelty varhaiskasvatuksen yhtäjaksoinen maksimipituus 10 tuntia (9§) ovat ristiriidassa keskenään. Lakiluonnoksen perusteluissa mainitaan että lapsen etu ei ole viettää toimintayksikössä liian pitkiä aikoja. Alle kolmevuotiaalle 10 tunnin mahdollistama päivähoitopäivä on liian pitkä aika, lapsi kärsii näin pitkästä päivittäisestä erosta (mm. kyvyttömyys palauttaa vanhempien kuvia mieleen ikävän hetkellä), eikä lapsi saa riittävää yhdessäoloa vanhempiensa kanssa psykologisen kehityksen näkökulmasta. Näin pitkissä hoitopäivissä alle kolmevuotias tarvitsee vanhempia korvaavia kiintymyssuhteita, mutta ongelma on siinä, että lapsi ei välttämättä kykene vaihtamaan pääkiintymystä hoitopäivän aikana toiseksi.

Varhaiskasvatustilakiluonnoksessa jäävät tunnistamatta alle 3-vuotiaiden kehitystarpeiden ja aikuisen työelämän vaatimusten väliset ristiriidat. Kymmenen tunnin maksimihoitopäivän pituus perustuu Suomessa vallitsevaan kokopäivätyöhön (9§, 12§), samoin vuorohoidon (13§) järjestäminen iltaisin, öisin ja viikonloppuisin. Näin pitkä hoitopäivä on yksiselitteisesti lapsen edun vastaista iässä, jolloin emotionaalisen siteen muuttuminen suhteessa vanhempiin pitäisi tapahtua lapsen hyväksymässä tahdissa. Hoitotuntien määrän kumuloitumisella on havaittu olevan negatiivinen yhteys lapsen sosiaaliseen kehitykseen. Lapsen kehityksen näkökulmasta ylipitkinä päivinä pitäisi turvata muun muassa aikuissuhteen riittävä jatkuvuus, joka ei välttämättä monesta syystä toteudu. Työelämän vaatimusten ja lapsen edun välistä ristiriitaa voidaan vähentää kehittämällä työelämää kuten monissa muissa maissa osapäivätyön suuntaan. Ristiriitaa voidaan vähentää myös pedagogisin toimenpitein, esimerkiksi lisäämällä lakitekstiin, että lapsen kehittymättömyyttä kestää liian pitkiä eroja vanhemmista on tuettava kaikin tiedossa olevin keinoin (mm. lyhyiden videoiden näyttäminen vanhemmista). Lakiluonnokseen pitäisi kirjata työelämän vaatiman tuntimäärän ja lapsen edun välinen ristiriita sekä siirtymäaika ja suunnitelma ristiriidan poistamiseksi.

2) Kasvatustiedettä laajempi tiedepohja henkilökunnan koulutukseen

Lakiluonnoksessa tavoitteena on kohottaa varhaiskasvatuksessa työskentelevien koulutustasoa (25 §), selkeyttää ammattinimikkeitä (varhaiskasvatuksen opettaja, varhaiskasvatuksen hoitaja ja varhaiskasvatuksen johtaja) sekä vahvistaa moniammatillisuutta työyhteisöissä. Tavoitteena on (37§),

että 1/3:lla olisi kasvatustieteen kandidaatin koulutus (täydennettynä varhaiskasvatuksen ammatillisilla opinnoilla), 1/3:lla ryhmän aikuisista olisi vuoteen 2030 mennessä sosionomin (täydennettynä varhaiskasvatuksen tai sosiaalipedagogiikan opinnoilla) ja 1/3 on varhaiskasvatuksen lastenhoitajia. Nykyään koulutusrakennevaatimus on päinvastoin: 2/3 ryhmän aikuisista on lastenhoitajia, 1/3 on lastentarhanopettajia tai sosionomeja. Tiedon lisääminen koulutustasoa kohottamalla on lapsen edun mukaista, samoin moniammatillisuus.

Tiedepohjana mainitaan yksinomaan kasvatustieteellinen koulutus (kandidaatti opettajalle 26 §, maisteri johtajalle 31 §). Eikö useampi tieteenala voisi tuoda täydentävää osaamista työyhteisöön? Esimerkiksi sosiaalipsykologia toisi kasvatustiedettä syvempää ymmärrystä lapsen psykologisesta kehityksestä vuorovaikutuksessa lähimpiin sekä ryhmädynamiikan teoreettista tuntemusta. Psykologin koulutus toisi kasvatustiedettä syvempää tietoa yksilön psykologiseen kehitykseen. Psykologian ja sosiaalipsykologian kandidaateilta olisi luonnollisesti vaadittava varhaiskasvatuksen ammatilliset ja teoreettiset opinnot samalla tavalla kuin kasvatustieteellisessä koulutuksessa.

Lisäksi varhaiskasvatukseen pitäisi luoda koulupsykologin tavoin varhaiskasvatuksen psykologin virka. Psykologin tehtävänä olisi arvioida lapsen kypsyys aloittaa ryhmässä, seurata kodin ja varhaiskasvatuksen yhteisvaikutusta lapsen kehityksessä sekä laatia suunnitelma häiriintyneen kehityksen korjaamiseksi ja ennaltaehkäisemiseksi erityisesti alle kolmevuotiaille.

3) Varhaiskasvatuksen tietovarantoon kerättävä tietoa monipuolisemmin

Valtakunnalliseen tietovarantoon aletaan kerätä ja tallentaa tietoja henkilöstöstä, lapsista, vanhemmista ja varhaiskasvatuksen järjestäjistä. Taustalla on Lasten oikeuksien komitean (CRC/GC/2003/5 kohta VI.F) Suomelle antama kehoitus kerätä luotettavaa tietoa lasten oikeuksien toteuttamisesta ja Euroopan komission linjauksiin siitä, *että päätösten tulee perustua luotettavaan, vertailtavaan ja viralliseen tietoon*. Valtakunnallisen tietovarannon keräämisen osalta vastuiden määrittely (ts. rekisterinpitäjänä on varhaiskasvatuksen järjestäjä ja ylläpitäjä on Opetushallitus) on erittäin hyvä asia, sillä tällä otetaan huomioon 25.5.2018 voimaastuva EU:n tietosuojasetus (GDPR).

Jotta tietovaranto voisi toimia, kuten lakiluonnoksessa oletetaan valvonnan ohella varhaiskasvatuksen arvioinnin, ohjauksen ja kehittämisen välineenä, pitäisi alle 3-vuotiaista kerätä tietoa lakiluonnoksessa esitettyä monipuolisemmin. Tietoa pitäisi kerätä lapsen iästä, kun hän aloittaa kodin ulko-

puolisessa varhaiskasvatuksessa, päivän ja viikon pituudesta ja siinä tapahtuvista muutoksista, lapsiryhmän koosta ja sen muutoksista, hoitovastuussa olevien henkilöiden määrästä ja henkilöiden vaihtumisesta sekä erotilanteiden sujumisesta (vrt. 70 §).

4) Kiusaamisen ohella puututtava aktiivisesti ryhmästä ulossulkemiseen

Velvoite suojata lasta aktiivisesti kiusaamiselta, häirinnältä, väkivallalta ja muulta häirinnältä (10 §) on hyvä asia lakiluonnoksessa. Tähän voisi lisätä velvoitteen suojata lasta ryhmästä ulossulkemiselta, sillä varhaiskasvatuksen mahdollistamien lapsikontaktien määrästä huolimatta osan lapsista on havaittu olevan päivähoidossa yksinäisiä. Lisäksi ryhmästä ulossulkemista pidetään sosiaalisen aggression yhtenä muotona.

5) Lapsen suojelutarve varhaiskasvatuksen sisällä otettava huomioon

Laissa pitäisi ottaa huomioon myös se mahdollisuus, että työyhteisössä on henkilöitä, jotka aktiivisesti laiminlyövät lapsen iän ja kehityksen huomioonottamisen ja siten tuottavat lapselle heikon kasvuympäristön. Päivähoitoon ulotettu lastensuojelulaki (417/2007, 25§) pitäisi ulottaa selvemmin koskemaan myös itse kodin ulkopuolista varhaiskasvatusta ja siinä havaittuja epäkohtia. Kun varhaiskasvatusta pidetään lastensuojelun tukitoimena ja ehkäisevänä lastensuojeluna, saattaa jäädä huomaamatta, että lapsi voi tarvita suojelua myös kodin ulkopuolisessa varhaiskasvatuksessa. Lakiin pitäisi kirjata erikseen varhaiskasvatushenkilöstön henkilökohtainen vastuu tehdä lastensuojelu- tai vastaava ilmoitus, mahdollisesti pedagogiikan nimissä tapahtuvista emotionaalisesta laiminlyönnistä, heitteillejätöstä tai muunlaisesta lasten kaltoinkohtelusta. Tämä tukisi myös lakiehdotuksessa olevaa muistutus-, valvonta- ja tarkastustoimintaa (54§, 56§, 57§, 58§) sekä antaisi työntekijöille laillisen perustan vaatia moniammatillisen tiimin pedagogikalta lapsen kehitystä vastaavaa laatua.

Yliopistonlehtori KT Erja Rusanen

Helsingin yliopisto

erja.rusanen@helsinki.fi